

Årringen 2018

Annual Review No 22 of The Arboretum &
Botanical Gardens, University Museum of
Bergen, The University of Bergen

ISSN: 0809-5213

Journal home page:

<https://www.uib.no/universitetshagene/66488/%C3%A5rringen>

Årringens botanisk-etymologiske språkspalte

– Pors (*Myrica gale*)

Tor Jan Ropeid, Institutt for fremmedspråk, Universitetet i Bergen, postboks
7805, 5020 Bergen (e-post: tor-jan.ropeid@uib.no)

To cite this article: Ropeid, T.J. 2019. – Årringens botanisk-
etymologiske språkspalte – Pors (*Myrica gale*). – Årringen 2018
(22): 141–147.

Published March 2019

Tor Jan Ropeid, Institutt for fremmedspråk, Universitetet i Bergen, postboks 7805, 5020 Bergen (e-post: tor-jan.ropeid@uib.no)

I dette nummeret av Årringen kan vi lese om *Myrrhis odorata*, en velduftende plante som flere steder i landet har funnet veien fra gamle hager til en plass i norsk flora. I Norge er ellers utvalget av utpregede duftplanter relativt beskjedent, men det finnes én plante som i tidligere tider også spilte en betydelig økonomisk rolle, og som til dels ble eksportert fra Norge til andre land i Europa. Planten det dreier seg om, er pors, en liten busk som i store deler av landet er vanlig på myr og andre fuktige steder. Den inneholder store mengder aromatiske stoffer, og å gå gjennom et porskratt på en varm solskinnsdag kan ha en nesten bedøvende virkning. Men når man setter seg ned og forsøker å nøste opp porsnavnets språklige bakgrunn, blir man forvirret. Det viser seg at det rett og slett ikke har vært mulig å finne en tilfredsstillende forklaring på navnet, og vi må nøye oss med mer generelle betraktninger.

Pors (Myrica gale) blomstrer på bar kvist tidlig om våren og pollineres med vindens hjelp. De små blomstene sitter på egne hann- og hunnbusker. Særlig hunnkraklene er rike på kjertler med aromatiske oljer og harpikser (fra Thomé 1885, t. 167).

Pors vokser i myrene omkring Mørkevatnet i Arboretet, og bidrar der til vårstemningen med sine brune rakler når den blomstrer på bar kvist (foto: Per Harald Salvesen 21. mai 2003).

For å betegne *Myrica gale* brukes i Europa hovedsakelig to forskjellige plantenavn: *pors* og varianter av dette og *Gagel/gale*. Det første navnet *pors* har en vid utbredelse i germanske språk. Det finnes i norsk, svensk, dansk og islandsk og også i finsk hvor det sannsynligvis er kommet inn som låneord. Det finnes videre både i tysk og nederlandsk, men ikke i engelsk. Særlig tysk oppviser en relativt stor variasjon av former (*Post*, *Porst(e)*, *Porsch*, *Posse*). At en plante innen en språkfamilie kan ha samme navn over et stort geografisk område er ikke spesielt overraskende. Slike navn signaliserer gjerne at det dreier seg om en plante mange kjenner til, enten på grunn av utseendet eller nytteverdien. Når det gjelder *pors*, er det, som vi skal se, først og fremst det siste som er tilfelle. Ved nærmere ettersyn viser det seg imidlertid at det skjuler seg to vidt forskjellige planter bak navnet *pors*: vanlig *pors* (*Myrica gale*) og finnmarkspors (*Rhododendron tomentosum*). Den sistnevnte hører til lyngfamilien og ble tidligere plassert i slekten *Ledum* (*Ledum palustre*), som i nyere botanisk systematikk er blitt overført til *Rhododendron*. Finnmarkspors har en nordøstlig utbredelse og er nesten helt fraværende i Vest-Europa. Det er særlig i de områdene *pors* og finnmarkspors har en overlappende utbredelse at *pors*-navnet brukes om begge planter. Det samme gjelder i det tyske språkområdet hvor plantenavnet *Po(r)st(e)* blir brukt både om *Myrica gale* og *Rhododendron tomentosum*. Det har vært spekulert på om plantenavnet *pors* kan være et gammelt innlån fra det slaviske språkområdet. Hvis man går ut fra at navnet i de tidligste tider i særlig grad har vært knyttet til finnmarkspors, kan dette høres ut som en forklaring som ikke kan utelukkes, men det har ikke vært mulig å finne språklige paralleller i slaviske språk som kan underbygge en slik hypotese. Knut Fægri skriver at "*navnet pors går tydeligvis også på duften*". Dette høres ikke urimelig ut, men i likhet med alle andre som har befattet seg med dette plantenavnet, gir han ingen forklaring som kan underbygge påstanden.

Hannrakler av pors (Myrica gale) i blomst (foto: Per Harald Salvesen, 17. mars 2019).

I tillegg til pors og *Gagel/gale* finner vi i gamle urtebøker navn som ikke er hentet fra den folkelige språktradisjon. Da Linné gjennomførte sitt store plantedåpsarbeid, valgte han f.eks. å bruke navnet *Myrica* om porslekten. Dette navnet går tilbake til gresk *myrike*, som var en betegnelse på flere arter i

tamariskslekten, noe som bortsett fra at også tamarisker er aromatiske busker botanisk sett gir liten mening siden det ellers finnes få fellestrekk mellom tamariskslekten og porslekten. I sin *Philosophia botanica* (1751) fører Linné selv *Myrica* opp blant de plantenavn som har en obskur gresk bakgrunn. Forløperen for Linnés navnebruk finner vi i tyske middelalderdokumenter (skrevet på latin). Her dukker *Myrica* (eller *Mirica*) opp som samlebegrep for 'lyng' eller 'lyngmark'. Dette er en parallell til tysk *Heide*, som også har begge betydningene. I tidlig nyhøytysk finnes mange eksempler på at ordet også er blitt tatt opp i folkespråket (*Myrika*, *Mirika*, *Merika*, *Merk*, *Merik*). Diefenbach fører opp en rekke belegg for disse merkelige formene som lar seg påvise fra ca. år 1300, men som ikke lenger er levende i dag.

Hunnrakler av pors (Myrica gale) i fruktstadiet. Tallrike gylne harpikskjertler mellom fruktene gir den kjente aromaen (foto: Bjørn Moe, 18. september 2018).

Finnmarksfors (*Rhododendron tomentosum*) er vanlig på myrene i indre strøk av Nord-Norge, her i Øvre Pasvik i Finnmark (foto: Bjørn Moe, 1985).

Pors blir ellers ofte også blandet sammen med myrt (*Myrtus communis*), en annen aromatisk busk. Denne sammenblandingen finner man ofte i eldre urtebøker, enten i forvanskede former (*mirtus*, *mirto*, *mirtel*) eller med et tillegg for å vise at det

ikke dreier seg om den "ekte" myrten – alle de følgende navnene som inneholder 'myrt', betyr pors: *deutsche Myrte* (tysk myrt), *Myrtenheide* (myrtelyng), engelsk *bog myrtle* (myrmyrt), spansk *mirto holandés* (hollandsk myrt), portugisisk *mirto de Brabante* (brabantisk myrt), russisk *datski mirt* (dansk myrt). I apotekene ble tørkede porsblad solgt som '*Folia Myrti brabanticae*'. På denne måten signaliserer navnebruken at det i hjemlig flora finnes en plante som kan måle seg med den mer kjente ekte myrten.

Som artsepetit velger imidlertid Linné *gale*, et navn som ikke har sine røtter i gresk eller latin. Dette er det gamle engelske navnet på pors, mens *Bog myrtle* kan anses som et kunstnavn. Engelsk *gale* har sin tyske parallell i navnet *Gagel*, som i dag er den foretrukne tyske betegnelsen for pors. Navnet er gammelt både i engelsk og tysk. I begge språk finner vi skriftlige belegg fra ca. år 1000. I tysk har det imidlertid på langt nær vært like hyppig brukt som *Po(r)st(e)*. *Gagel* finner vi først og fremst i nedertyske kilder og i området rundt Rhinens nedre del. Det kan dermed se ut til at *gale/Gagel* særlig er knyttet til det engelske og nedertyske språkområdet, mens *pors* er brukt i de øvrige deler av Tyskland og i de nordiske landene. Det er ikke utenkelig at *gale* kom til De britiske øyer da de nordtyske angelsakserne erobret England fra rundt år 400.

To tidligere eksempel på bruk av *Gagel*: Den flamske lege og botaniker Rembert Dodoens (1517–1585) nevner i sin urtebok (*Cruyjdeboeck*) fra 1554 at *gagel* beskyt-

ter mot møll og annet utøy i klesskap. Hos sveitseren Caspar Bauhin (1560–1624) nevnes det at det finnes en *myrtus* som man kaller *Gagel* ("*quam Gagel vocant*"), og at den benyttes i ølbrygging. Hos Caspar Bauhins eldre bror Johann Bauhin (1541–1613) finner vi for første gang det engelske navnet *gale* i en plantebok utgitt utenfor Storbritannia. I *Historia plantarum universalis*, som først kom ut etter hans død, forsøker han å sammenfatte alt som på den tid var kjent om planter. Han skriver at han for 30 år siden har fått et herbarieark av den engelske legen Peter Turner, og at Turner på dette arket hadde skrevet plantens engelske navn *gale*. Johann Bauhin er godt kjent med navnet *Gagel*, men synes tydeligvis at det engelske navnet er så nytt og interessant at han likeså godt bruker det som overskrift i det avsnittet hvor planten beskrives (bd. 1, bok 8, s. 223–224). På denne måten kommer det engelske plantenavnet *gale* inn i den vitenskapelige planteskrivelse. Før det overtas av Linné som artsepetit, er det allerede i 1706 blitt brukt som slektsnavn av franskmannen Joseph Pitton de Tournefort (1656–1708).

Det som er felles for navnene pors og *Gagel/gale*, er at det ikke har lyktes å finne noen tilfredsstillende etymologisk forklaring for noen av navnene. Kan det tenkes at begge går tilbake til før-indoeuropeiske språk, og at de dermed gjenspeiler at planten har vært kjent og brukt gjennom mange tusen år? Tanken er fascinerende, men lar seg ikke begrunne språklig.

Når det gjelder pors, er det påfallende at denne utseendemessig så beskjedne planten både i Norge, Sverige og Danmark finnes i mange stedsnavn. I Norge er det mest kjente av disse Porsgrunn. Lenge trodde man også at Porsanger var et eksempel på en slik sammensetning. Siden vanlig pors ikke forekommer så langt nord, måtte det i så fall ha dreid seg om finnmarks-porsen. Nyere forskning har vist at det er overveiende sannsynlig at dette ikke er tilfelle, men at navnet språklig sett har sin bakgrunn i samisk.

I bruken av *pors* i stedsnavn har vi et språklig hint om at pors er en plante med en eldgammel forhistorie som nytteplante. I en dansk bronsealdergrav datert til 1370 fvt. (den såkalte "Egtvedpiggen") fant man et lite neverspann som viste seg å inneholde rester av en gjæret drikk som hadde vært tilsatt pors. Pors lar seg også påvise i jernalderfunn i Danmark og i området rundt Rhin-munningen. Disse funnene viser på mange måter frem mot den sentrale rolle pors kom til å få i ølbrygging. Før det ble vanlig å bruke humle under brygging av øl, var faktisk pors

Et dansk øl brygget med smaksetting av pors (fra: <https://thisted-bryghus.dk/produkter/flaskeol/porse-guld/>).

'Gageleer' et belgisk porsøl
(fra www.gageleer.be/gageleer-original/).

ølbyggernes viktigste smakstilsetning. Fra 1300-tallet til begynnelsen av 1600-tallet var pors en hovedingrediens i ølbrygging i deler av Europa. Ølet ble smaksatt med en blanding av aromatiske urter kalt *grut* eller *gruit*. Viktigheten av pors kommer tydelig til syne i tidlig lovgiving i mange land. I en norsk retterbot (en særlov gitt av kongen) fra 1300-tallet, fastsettes det en pris for salg av porsøl (*porsmungát*), og det finnes belegg for at pors var en viktig handelsartikkel som var belagt med toll. I Nord-Tyskland og Nederlandene hadde kirken eller fyrstene kontrollen over handelen med grut, og de hadde muligheten til å forpakte denne innbringende handelen til viktige kjøpmannsfamilier, som kunne kalle seg "Grutherren". Litt etter litt ble humle som smakstilsetning viktigere. Det var særlig Hansa-byene som sto for denne handelen med humle. Innehaverne av gamle grutprivilegier forsøkte å kjempe mot humlen, men kunne bare forsinke utbredelsen. Humleøl hadde dessuten den fordel at humle har bedre konserverende egenskaper enn grut. Som et avsluttende høydepunkt i kampen mellom humleøl og porsøl kan vi betrakte den bayerske renhetsloven av 1516 som fastsetter at øl bare kan brygges på malt, humle og vann. Denne loven kan på mange måter også betraktes som en lov som også hadde som formål å forhindre mindre ønskelige tilsetninger i øl. Det finnes eksempel på at grut ble tilsatt hallusinogene urter som bulmeurt, belladonnaurt, piggeple o.l. Og når det ble brukt finnmarkspors og ikke vanlig pors, kunne rusen bli mer ubehagelig enn ønsket. Finnmarkspors kan nærmest betraktes som en giftplante. Av planten kan det trekkes ut en olje (porsolje) med en berusende, nærmest narkotisk virkning som følges av ubehag og heftig skallebank etter at rusen har gitt seg. Det kan se ut til at bruk av finnmarkspors i ølbrygging etter hvert bidro til at *grut* kom i vanry. I hvert fall gikk kunnskapen om bruken av *grut* litt etter litt i glemmeboken. Dens tidligere utbredelse og viktighet kommer den dag i dag likevel til syne i familienavn som *Grüter*, *Gruiter* og *de Gruyter*. I arbeidet med denne artikkelen har jeg konsultert det store oppslagsverket *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* – og som et kuriosum kan nevnes at dette oppslagsverket utgis av Verlag Walter de Gruyter, ett av verdens største vitenskapsforlag, som gjennom sin grunnleggers familienavn har en forbindelse til gamle dagers ølbrygging.

Etter at EU-domstolen slo fast at Renhetsloven må oppfattes som en handelshindring i strid med vedtektene i EU, ble gamle øloppskrifter hvor man ikke brukte humle, funnet frem igjen. Norge hadde fulgt Renhetsloven siden 1912 og var faktisk det siste

landet hvor loven ble opphevet per 1. januar 1994. I dag finnes det norske mikrobryggerier som tilbyr porsøl, men det er særlig danske, tyske og belgiske bryggerier som har begynt å brygge øl med utgangspunkt i de gamle grut-tradisjonene. Noen tilbyr også øl med finnmarkspors som smakstilsetning, men dette er vel noe for de mer garvede ølhunder.

Litteratur

- Arbmann H. / Hoops, J. & Beck H. 1973–2008. – *Reallexikon der deutschen Altertumskunde* – 2. utg. Berlin.
- Bauhin, C. 1658. – *Pinax theatri botanici* – Basel (<http://bibdigital.rjb.csic.es/ing/Libro.php?Libro=3057>)
- Bauhin, J./Chabrey, D. 1650–1651. – *Historia plantarum universalis* – Yverdon (<http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-51092>)
- Diefenbach, D. 1857. – *Glossarium latino-germanicum mediae et infirmae aetatis* – Frankfurt am Main (<https://archive.org/details/glossariumlatin00dief>)
- Dodoens, R. 1554. – *Cruyjdeboeck* – Antwerpen (<https://leesmaar.nl/cruijdeboeck/>)
- Fægri, K. 1960. – *Norges planter* – Oslo.
- Genaust, H. 2012. – *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen* – 3. Ausg. Hamburg.
- Hofsten, N. v. 1960. – *Pors och andra humleerättningar och ölkryddor i äldre tider* – Lunquist-ska bokhandeln, Uppsala.
- Linné, C. v. 1751. – *Philosophia botanica* – Stockholm (<http://linnean-online.org/120027/>).
- Linné, C. v. 1753. – *Species plantarum* – København (www.botanicus.org).
- Marzell, H. 1943–1958. – *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* – Leipzig.
- Rätsch, C. 1998. – *Enzyklopädie der psychoaktiven Pflanzen: Botanik, Ethnopharmakologie und Anwendung* – Aarau.
- Thomé, O.W. 1885. – *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*. – Tafeln, vol. 2
- Tournefort, J. P. 1706. – *Suite de l'établissement de quelques nouveaux genres des plantes* – *Mémoires de l'Académie royale des Sciences de l'année 1706*: 83–87 (books.google.no/)